

સ્પર્ધાત્મક યુગ ની વરવી વાસ્તવિકતા :: બાળકોને નિષ્ફળતા જીરવવાની શક્તિ કેળવવી જોઈએ

ચિત્ત તૂ યિંતા શદ ને કરે છે, કૃષ્ણ કરે છે તેવું તે કરે છે

સમગ્ર વિશ્વ મા આપઘાત કરનારા કરતા ભારત મા આપઘાત કરી મરી જનારા ની સંખ્યા વધારે છે ૨૦૧૦ મા ભારત મા ૧૮૭૦૦૦ લોકો એ આપઘાત કર્યો હતો જેમાથી મોટા ભાગ ના ૧૫ થી ૨૯ વર્ષ ની વયે ની ઉમર ના હતા એક સર્વે અનુસાર ભારત મા વર્ષ ૨૦૦૬ મા પ્રતી દિન ૧૬ લેખે ૫૮૫૭ બાળકો એ પરીક્ષા મા થતા તણાવ ના જીરવી શકવા ના કારણે આપઘાત કર્યો હતો કાઇમ રિપોર્ટ બ્યૂરો ના આનુસાર ભારત મા છેલ્લા ૧૦ વર્ષ મા ૮ ટકા આપઘાત નો દર વધ્યો છે ૨૦૦૭ મા થયેલા સર્વે અનુસાર ભારત મા થતા આપઘાત મા ૪૫ ટકા ની ઉંમર ૧૫ થી ૨૯ વર્ષ વયે ની હતી બેંગ્લોર અને ચેન્નઈ ની સ્કૂલ મા ૧૨૦૫ બાળકો ના વય જુથ પર કરવા મા આવેલા સર્વેક્ષણ અનુસાર દર સાત મા થી એક બાળક પોતાની જિંદગી નો અંત આણવાનુ વિચારતો હતો

પુસ્તકોના ઢગલા નીચે દટાઈ મરે એટલું અને એવું શિક્ષણ આપણે આપણાં બાળકોને આપીએ છીએ અને એવું શિક્ષણ મેળવીને જીવનમાં એ સફળતા મેળવે એવી ઈચ્છાથી રાત-દિવસ આપણે એમના ઉપર ચોકીપહેરો પણ રાખીએ છીએ. પણ 'નિષ્ફળતા જીરવતાં શીખવાનું' શિક્ષણ આપણે આપણાં બાળકોને આપતાં નથી એક સર્વે અનુસાર દર દસ વિદ્યાર્થી મા થી ચાર ને વારંવાર તણાવ થાય છે અને દર પાંચ મા થી એક વિદ્યાર્થી ને સ્કૂલ વર્ક કે હોમવર્ક ના કારણે તણાવ થાય છે

બિલાડી એના બચ્ચાને શિકાર કરતાં શીખવે છે. બચ્ચું ઉંદર પાછળ દોડે છે. ક્યારેક તે ઉંદરને પકડી શકે છે, તો ક્યારેક પકડી શકતું નથી. પરંતુ જ્યારે તે પકડી ન શકે ત્યારે આપઘાત કરીને મરી જતું નથી, કારણ કે ઉંદરને પકડી ન શકવાના બનાવનું કોઈ ખાસ મહત્વ એના જીવનમાં નથી. ચકલાંઓ માળો બાંધે છે. એ માળો તમે ફેંકી દો તો ફરી બાંધે છે. જેટલી વાર માળો વીખાઈ જાય એટલી વાર એ બાંધવાનો ફરીફરીને પ્રયત્ન કર્યા જ કરે છે. કરોળિયો જાળું ગૂંથે છે, એની એ ક્રિયા એના જીવન સાથે વણાઈ ગયેલી હોય છે. સંપૂર્ણપણે તૈયાર થઈ ગયેલું જાળું પણ જો સાફ થઈ જાય તોપણ કરોળિયો ક્યારેય હતાશાથી ગાંડો થઈ જતો નથી. પક્ષીનો માળો અનેક વખત વીખાઈ જાય, ઊઘઈનો રાફડો ધોવાઈ જાય, મધમાખીનો મધપૂડો લૂંટાઈ જાય તોપણ ક્યારેય કોઈ પક્ષી કે મધમાખી નર્વસ-બ્રેકડાઉનનો ભોગ બનતાં નથી.

જીવનની આખીય રંગોળીમાં માત્ર સતત 'પ્રયત્ન' જ છે. એક વાર શિકાર ન પકડાયો, બીજી વાર પ્રયત્ન. એક વાર કોઈ વસ્તુ ન થઈ શકી, બીજી વાર પ્રયત્ન. પ્રાણીઓ, પક્ષીઓ, સાવ નાનાં જીવજંતુઓ પણ આ રીતે જીવે છે. એકમાત્ર માણસ પોતાનાં બાળકોને પણ બચપણથી જ કોઈ પણ કામ કરવાનું એને શીખવે છે ત્યારે એ કામ અમુક રીતે જ એણે કરવું જોઈએ અને એ રીતે કરે તો જ એને સફળતા મળી ગણાય એવો આગ્રહ પણ રાખવામાં આવે

છે. આવા શિક્ષણને કારણે જીવનની દરેક નાનીમોટી બાબતોને બાળક પોતાની જાત સાથે સાંકળી લે છે અને જીવનભર એને વળગી રહે છે. પરીક્ષામાં નાપાસ થયા : ખલાસ, બીજો કોઈ રસ્તો હવે રહ્યો નથી ! પ્રેમમાં નિષ્ફળતા મળી : હવે જીવવું નકામું છે. નોકરી નથી : હવે કઈ રીતે જીવાશે ? ધંધામાં ખોટ ગઈ : જિંદગી આખી હારી ગયા ! કુટુંબના કોઈ સભ્યે ખોટું કામ કર્યું : સમાજમાં હવે જીવવું કઈ રીતે ? આવું વિચારનાર માણસ ક્યારેક મનનું સમતોલપણ ગુમાવી દઈને આપઘાત કરવા સુધી પહોંચી જતો હોય છે.

જીવનને તો એનાં પોતાનાં તોલમાપ અને પોતાના નિયમો હોય છે. એટલે જ, નાનામાં નાની કીડી કે પક્ષી માટે જે સમજવાનું સાવ સરળ હોય છે એ માણસ સમજી શકતો નથી. પક્ષી ક્યારેય એમ વિચારતું નથી કે એક વાર હું માળો બાંધી ન શક્યું, એક વાર હું અમુક કામ કરી ન શક્યું માટે મારી આખી જિંદગી નકામી છે. માણસ જ માત્ર એ રીતે વિચારે છે કે આટલા પ્રયત્ને પણ હું પરીક્ષા પાસ ન કરી શક્યો, હવે મારી જિંદગીનો કોઈ અર્થ નથી. કારણ કે પરીક્ષાને જ એ પોતાની જિંદગી માની લે છે. ધંધામાં નિષ્ફળ જનાર વ્યક્તિ ધંધાને જ પોતાનું આખું જીવન માની લે છે. નોકરી માટે દોડાદોડી કરનાર નોકરીને જ પોતાની જિંદગી માની લે છે.

બેરિસ્ટર તરીકે નિષ્ફળ જનાર ગાંધી અને એ જ ડિગ્રી ઉપર એક શિક્ષકની નોકરી મેળવવામાં પણ નિષ્ફળ જનાર ગાંધી, ભારત-આખાના ભાગ્યવિધાતા બની શકે છે. માણસ એવી બે-પાંચ નિષ્ફળતાઓમાં સમાઈ જતો નથી. જીવનની કોઈ એક નિષ્ફળતા સાથે પોતાની સમગ્ર જાતને જોડી દેવાની ભૂલ ક્યારેય ન કરવી. કોઈ એક વાત આપણને ન આવડી તો એથી કશું જ આવડી શકે એમ નથી, એમ શા માટે માનવું ? કોઈ એક કામમાં આપણે નિષ્ફળ ગયા છીએ એનો અર્થ એટલો જ છે કે માત્ર એ કામમાં, એ સમયે, એ સંજોગોમાં આપણને નિષ્ફળતા મળી, એથી વિશેષ કશું નહીં – કશું જ નહીં. સમય અને સંજોગો બદલાતાં એ કામમાં પણ આપણે સફળ થઈ શકીએ છીએ. સિંહ, વાઘ કે એવા જ કોઈ પશુ પાસેથી શિકાર છટકી જાય ત્યારે એવું કોઈ પણ પશુ ગુફામાં બેસીને આંસુ સારતું ક્યારેય કોઈએ જોયું નથી. શિકાર છટકી ગયા પછી થોડી વારમાં ફરી તૈયાર થઈને એ બીજા શિકાર માટે પ્રયત્ન કરવા નીકળી પડશે. જીવમાત્રનો આ સ્વભાવ છે. અને એમાં જ નિષ્ફળતાને પરાસ્ત કરવાનું રહસ્ય છે. નિષ્ફળતાને પરાસ્ત કરતાં શીખો, નિષ્ફળતાને કારણે પરાસ્ત ન થાઓ. બધી જ શૂરવીરતામાં સૌથી શ્રેષ્ઠ શૂરવીરતા આ જ છે.

પારદર્શક લગાવ રાખું છું, વાયુ જેવો સ્વભાવ રાખું છું.
જીવું છું એવુંલાગે એથી તો, રોજ થોડો તનાવ રાખું છું.

*****

ડો રતીશ કક્કડ
સંશોધક